

Civilutskottets betänkande

2025/26:CU25

En snabbare utbyggnad av kriminalvårdsanstalter och häkten

Sammanfattning

Utskottet ställer sig bakom regeringens förslag till ändringar i plan- och bygglagen. Genom lagändringarna blir det möjligt att besluta om tidsbegränsade bygglov för kriminalvårdsanstalter och häkten i fler fall än vad nuvarande regler tillåter. Regeringen får också ett bemyndigande att meddela föreskrifter om nödvändiga och tidsbegränsade undantag från vissa bestämmelser i plan- och bygglagen om det behövs för att åtgärda en akut och påtaglig risk för en allvarlig brist på platser. Syftet med förslagen är att möjliggöra en snabbare, flexiblare och effektivare utbyggnad av kriminalvårdsanstalter och häkten.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 2026.

Utskottet anser att riksdagen bör avslå motionsyrkandet.

I betänkandet finns en reservation (MP) och ett särskilt yttrande (S, C).

Behandlade förslag

Proposition 2025/26:209 En snabbare utbyggnad av kriminalvårdsanstalter och häkten.

Ett yrkande i en följdmotion.

Innehållsförteckning

Utskottets förslag till riksdagsbeslut3

Redogörelse för ärendet4

Utskottets överväganden5

 Regeringens lagförslag5

Reservation9

 Regeringens lagförslag (MP)9

Särskilt yttrande10

 Regeringens lagförslag (S, C)10

Bilaga 1

Förteckning över behandlade förslag11

 Propositionen11

 Följdmotionen11

Bilaga 2

Regeringens lagförslag12

Utskottets förslag till riksdagsbeslut

Regeringens lagförslag

Riksdagen antar regeringens förslag till

1. lag om ändring i plan- och bygglagen (2010:900),
2. lag om ändring i plan- och bygglagen (2010:900).

Därmed bifaller riksdagen proposition 2025/26:209 punkterna 1 och 2 samt avslår motion

2025/26:4060 av Amanda Palmstierna m.fl. (MP).

Reservation (MP)

Stockholm den 23 april 2026

På civilutskottets vägnar

Mikael Eskilandersson

Följande ledamöter har deltagit i beslutet: Mikael Eskilandersson (SD), Joakim Järrebring (S), David Josefsson (M), Leif Nysmed (S), Roger Hedlund (SD), Laila Naraghi (S), Lars Beckman (M), Rashid Farivar (SD), Anna-Belle Strömberg (S), Larry Söder (KD), Alireza Akhondi (C), Björn Tidland (SD), Amanda Palmstierna (MP), Mats Persson (L), Markus Kallifatides (S), Ludvig Ceimertz (M) och Andreas Lennkvist Manriquez (V).

Redogörelse för ärendet

I betänkandet behandlar utskottet proposition 2025/26:209 En snabbare utbyggnad av kriminalvårdsanstalter och häkten. I propositionen finns en redogörelse för ärendets beredning fram till regeringens beslut om propositionen. Regeringens förslag till riksdagsbeslut återges i bilaga 1. Regeringens lagförslag finns i bilaga 2.

En motion med ett yrkande har väckts med anledning av propositionen. Förslaget i motionen finns i bilaga 1.

Utskottets överväganden

Regeringens lagförslag

Utskottets förslag i korthet

Riksdagen antar regeringens förslag till ändringar i plan- och bygglagen som innebär att kriminalvårdsanstalter och häkten ska kunna få tidsbegränsade bygglov i fler fall och att regeringen bemyndigas att meddela föreskrifter för att åtgärda en akut och påtaglig risk för allvarlig platsbrist. Därmed avslår riksdagen ett motionsyrkande om att lagförslaget ska avslås när det gäller bemyndigandet.

Jämför reservationen (MP) och det särskilda yttrandet (S, C).

Propositionen

Allmänt

Det råder brist på platser i Kriminalvårdens verksamhet, och nya platser behöver anordnas i hög takt. Behovet av de nya platserna är så stort att det enligt regeringen inte kan tillgodoses inom en rimlig tid enbart genom ordinarie plan- och byggprocesser. Därför föreslås ändringar i plan- och bygglagen (2010:900), förkortad PBL, som ska göra det enklare att bevilja tidsbegränsade bygglov för kriminalvårdsanstalter och häkten, samt ett bemyndigande för regeringen att meddela föreskrifter för att åtgärda en akut och påtaglig risk för allvarlig platsbrist.

Tidsbegränsade bygglov för kriminalvårdsanstalter och häkten

Regeringen anger följande om förslaget i denna del (s. 13):

Tidsbegränsade bygglov ska få ges för kriminalvårdsanstalter och häkten i fler fall än nuvarande regler medger. Det ska räcka med att sökanden begär ett tidsbegränsat bygglov, att det är tekniskt möjligt att återställa platsen eller byggnadsverket och att åtgärden uppfyller någon av de förutsättningar som gäller för ett permanent bygglov.

Tidsbegränsade bygglov för anstalter och häkten ska få ges för högst tio år. Tiden ska dock på sökandens begäran kunna förlängas med högst fem år i taget till maximalt tjugo år.

Bestämmelserna föreslås gälla under en period av tio år.

Bemyndigande till regeringen att få meddela föreskrifter om undantag från PBL i vissa fall

Möjligheterna att snabbt utöka antalet häktes- och anstaltsplatser eller andra lokaler som är nödvändiga för att komma till rätta med en akut och allvarlig

platsbrist är enligt regeringen begränsade inom ramen för ordinarie regler i PBL, även med beaktande av förslaget om utökade möjligheter till tidsbegränsade bygglov ovan. Därför föreslås att regeringen i en ny bestämmelse, 16 kap. 12 a § PBL, får ett bemyndigande att meddela föreskrifter om nödvändiga och tidsbegränsade undantag från bestämmelser i PBL, om det behövs för att åtgärda en akut och påtaglig risk för en allvarlig brist på platser i kriminalvårdsanstalter eller häkten.

Det kommer att bli en bedömningsfråga när risken för allvarlig platsbrist är så akut och påtaglig som krävs för att undantagsföreskrifter ska få meddelas. Kriminalvårdens och andra berörda myndigheters analyser och bedömningar kommer då att få stor betydelse. Utgångspunkten bör vara att platsbristen ska vara betydande och inte helt tillfällig eller övergående. Man bör också kunna beakta t.ex. möjligheterna att upprätthålla säkerheten för intagna och anställda.

Undantagen som görs med stöd av bemyndigandet bör ha en begränsad giltighetstid. Om bemyndigandet används bör regeringen därför, utifrån det då aktuella läget, bestämma en lämplig giltighetstid, både för de tillfälliga åtgärder som ska få vidtas med stöd av föreskriften och för föreskriften i sig. De byggnadsverk eller annat som uppförs med stöd av reglerna får inte utan en prövning enligt ordinarie bestämmelser i PBL övergå till att bli permanenta.

Föreskrifterna ska få omfatta undantag från krav i fråga om hänsyn till allmänna intressen, tomter, allmänna platser och områden för andra anläggningar än byggnader, krav på bygglov, rivningslov och marklov och från bestämmelserna om genomförandet av bygg-, rivnings- och markåtgärder. Bemyndigandet anger den yttre ramen och regeringen kan inom den ramen anpassa undantagen så att de blir väl avvägda utifrån rådande behov och motstående intressen.

Ett undantag från kraven på lovplikt medför att det inte blir någon förhandsprövning som kan överklagas. Det framhålls att kraven på att hänsyn ska tas till enskilda intressen enligt bestämmelserna i 2 kap. PBL dock inte får undantas, och att det bl.a. innebär att åtgärderna inte får lokaliseras, placeras eller utformas på ett sätt som kan medföra en sådan påverkan på omgivningen som innebär fara för människors hälsa och säkerhet eller betydande olägenhet på annat sätt. Detta betyder att de krav som har mest relevans för rätten till domstolsprövning fortfarande gäller. I undantagsföreskrifterna bör det också finnas en skyldighet att hålla byggnadsnämnden i den aktuella kommunen informerad, så att den kan fullgöra sitt tillsynsansvar.

Regeringen föreslår att bemyndigandet begränsas genom krav på att undantagsföreskrifterna ska vara proportionella i förhållande till de intressen som de undantagna bestämmelserna avser att skydda och främja. De får vidare inte stå i strid med bestämmelser i EU-rätten eller Europakonventionen. Vidare får föreskrifterna inte möjliggöra åtgärder som medför bestående skador på t.ex. mark och vatten eller den byggda miljön efter det att åtgärden avvecklats och marken återställts. Krav på proportionalitet aktualiseras också i förhållande till den kommunala självstyrelsen, där regeringen vid ett

eventuellt utnyttjande av bemyndigandet kommer att behöva göra en noggrann bedömning utifrån den då rådande situationen och regeringsformens krav.

Lagrådet har avstyrkt bemyndigandet. Regeringen anför följande på s. 28:

Lagrådet avstyrker förslaget om bemyndigande och konstaterar att plats-situationen på anstalter och häkten är sådan att det kan argumenteras för att bemyndigandet kan användas redan i nuläget. Mot den bakgrunden anser Lagrådet att bemyndigandet är alltför generellt utformat och att det innebär avsteg från de demokratiska processer som plan- och bygglagen utgår från samt att konsekvenserna inte är utredda och inte går att bedöma. I stället anser Lagrådet att konkreta förslag bör läggas fram som Lagrådet kan granska och riksdagen ta ställning till. Lagrådet konstaterar vidare att bemyndigandet skiljer sig från motsvarande föreskriftsbemyndiganden i plan- och bygglagen genom att det i huvudsak avser en förutsägbar konsekvens av regeringens kriminalpolitik. Enligt Lagrådet finns det därför andra möjligheter att åtgärda bristen på plats, t.ex. att inte genomföra de straffskärpningar som regeringen föreslår. Lagrådet lämnar också, om regeringen ändå väljer att gå vidare med förslaget, redaktionella synpunkter på utformningen av bemyndigandet.

Regeringen anser inte att platsbristen i anstalter och häkten kan och bör utgöra ett skäl för att avstå från nödvändiga reformer inom straffrätten. Bemyndigandet ska om det bedöms nödvändigt kunna användas för att skapa tillfälliga platser. Det är av stor betydelse att det finns handlingsberedskap för att snabbt kunna vidta åtgärder i regelverket i en akut och allvarlig situation. Om tillämpningen av bemyndigandet aktualiseras gäller beredningskravet enligt 7 kap. 2 § regeringsformen. Konsekvenserna kommer därmed att behöva utredas och beaktas innan regeringen meddelar föreskrifter med stöd av bemyndigandet.

Motionen

Amanda Palmstierna m.fl. (MP) föreslår i **kommittémotion** 2025/26:4060 att regeringens förslag till ny 16 kap. 12 a § PBL ska avslås. Motionärerna anför att det föreslagna bemyndigandet skulle innebära att regeringen rundar de demokratiska processerna i PBL. Motionärerna hänvisar till att Lagrådet har avstyrkt bemyndigandet.

Utskottets ställningstagande

Det råder i dag stor brist på kriminalvårdsplatser, och läget är ansträngt. Samtidigt kan platsbehoven komma att öka de kommande åren till följd av straffrättsliga reformer. Behovet av nya kriminalvårdsplatser är så stort att det inte inom rimlig tid kan tillgodoses enbart genom ordinarie plan- och byggprocesser för permanenta bygglov.

Med hänsyn till detta och av de skäl som i övrigt anförts i propositionen anser utskottet att riksdagen bör anta regeringens lagförslag i dess helhet. Utskottet står alltså bakom både regeringens förslag om att utöka möjligheten att bevilja tidsbegränsade bygglov för kriminalvårdsanstalter och häkten och förslaget om att ge regeringen ett bemyndigande att under vissa förutsättningar

meddela föreskrifter om nödvändiga och tidsbegränsade undantag från PBL:s bestämmelser.

Detta innebär att riksdagen bör bifalla propositionen och avslå motionsyrkandet.

Reservation

Regeringens lagförslag (MP)

av Amanda Palmstierna (MP).

Förslag till riksdagsbeslut

Jag anser att förslaget till riksdagsbeslut borde ha följande lydelse:

Riksdagen avslår regeringens förslag till lag om ändring i plan- och bygglagen (2010:900) i de delar det avser 16 kap. 12 a § och rubriken närmast före 16 kap. 12 a §.

Därmed bifaller riksdagen proposition 2025/26:209 punkt 2 och motion 2025/26:4060 av Amanda Palmstierna m.fl. (MP) och bifaller delvis proposition 2025/26:209 punkt 1.

Ställningstagande

Regeringen vill få en möjlighet att runda PBL för att göra det möjligt att bygga ut kriminalvårdsanstalter och häkten. Jag vill understryka att Lagrådet av flera skäl har avstyrkt bemyndigandet till regeringen. Lagrådet pekar bl.a. på att bemyndigandet är alltför generellt utformat och att det innebär avsteg från de demokratiska processer som PBL utgår från. Lagrådet anför också att konsekvenserna av förslaget varken är utredda eller går att bedöma. Enligt Lagrådet skiljer sig dessutom det föreslagna bemyndigandet från övriga bemyndiganden som gäller extraordinära situationer. Övriga bemyndiganden kännetecknas nämligen av att de avser situationer som inte går att förutse, medan det här handlar om förutsägbara konsekvenser av regeringens kriminalpolitik.

Av dessa skäl anser jag att riksdagen bör avslå regeringens förslag i de delar det avser införandet av en ny 16 kap. 12 a § PBL.

Särskilt yttrande

Regeringens lagförslag (S, C)

Joakim Järrebring (S), Leif Nysmed (S), Laila Naraghi (S), Anna-Belle Strömberg (S), Alireza Akhondi (C) och Markus Kallifatides (S) anför:

Det råder platsbrist på kriminalvårdsanstalter och häkten, och det finns ett behov av att skyndsamt kunna expandera Kriminalvårdens verksamhet. Vi ser därför behovet av lagändringar som kan bidra till en snabbare utbyggnad av antalet platser. Mot den bakgrunden har vi valt att inte väcka någon följdmotion.

När det gäller bemyndigandet till regeringen att meddela föreskrifter om undantag från PBL vill vi dock understryka att detta måste användas med stor återhållsamhet och med beaktande av såväl det kommunala självstyret som grundläggande krav på rättssäkerhet och proportionalitet.

Vi kommer noga att följa hur regeringen använder bemyndigandet och vilka effekter reformen får. Om det finns skäl till det kommer vi att återkomma med förslag i andra sammanhang.

BILAGA 1

Förteckning över behandlade förslag

Propositionen

Proposition 2025/26:209 En snabbare utbyggnad av kriminalvårdsanstalter och häkten:

1. Riksdagen antar regeringens förslag till lag om ändring i plan- och bygglagen (2010:900).
2. Riksdagen antar regeringens förslag till lag om ändring i plan- och bygglagen (2010:900).

Följdmotionen

2025/26:4060 av Amanda Palmstierna m.fl. (MP):

Riksdagen avslår regeringens förslag att införa en ny paragraf 16 kap. 12 a § i plan- och bygglagen.

BILAGA 2

Regeringens lagförslag

1 Förslag till lag om ändring i plan- och bygglagen (2010:900)

Härigenom föreskrivs att det i plan- och bygglagen (2010:900) ska införas tre nya paragrafer, 9 kap. 71 a och 72 a §§ och 16 kap. 12 a §, och närmast före 16 kap. 12 a § en ny rubrik av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

9 kap.

71 a §

Ett tidsbegränsat bygglov för en åtgärd som avser en kriminalvårdsanstalt eller ett häkte får ges om sökanden begär det och

1. det är tekniskt möjligt att återställa platsen eller byggnadsverket, och

2. åtgärden uppfyller någon förutsättning enligt 56–66 §§.

72 a §

Trots 72 § tredje meningen får den sammanlagda tiden för ett tidsbegränsat bygglov uppgå till högst tjugo år, om lovet avser en kriminalvårdsanstalt eller ett häkte.

16 kap.***Föreskrifter vid akut och allvarlig platsbrist i kriminalvårdsanstalter och häkten***

12 a §

Om det behövs för att kunna åtgärda en akut och påtaglig risk för en allvarlig brist på platser i kriminalvårdsanstalter eller häkten, får regeringen meddela föreskrifter om nödvändiga och tidsbegränsade undantag från

1. kraven enligt 2 kap. 6, 9 och 10 §§ på att hänsyn ska tas till allmänna intressen,

2. kraven enligt 8 kap. 9–12 §§ på tomter, allmänna platser och områden för andra anläggningar än byggnader,

3. kraven enligt 9 kap. på bygglov, rivningslov och marklov, och

4. bestämmelserna i 10 kap. 2–4 §§ om genomförandet av bygg-, rivnings- och markåtgärder.

Undantagen i sådana föreskrifter ska vara proportionella i förhållande till de intressen som de bestämmelser som anges i första stycket 1–4 avser att skydda eller främja.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2026.

2 Förslag till lag om ändring i plan- och bygglagen (2010:900)

Härigenom föreskrivs att 9 kap. 71 a och 72 a §§ plan- och bygglagen (2010:900) ska upphöra att gälla.

1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 2036.
2. De upphävda paragraferna gäller fortfarande för mål och ärenden som har påbörjats före den 1 juli 2036 och för mål och ärenden som avser överklagande av beslut i sådana mål och ärenden till dess att målet eller ärendet är slutligt avgjort.
3. De upphävda paragraferna gäller fortfarande i fråga om förlängning av lov som har getts eller förlängts med stöd av bestämmelserna.